

Тетяна Дракохруст,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та
міграційної політики Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4761-7943>

ПРАВА ЛЮДИНИ: ЗМІНА КЛІМАТУ ТА ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ

Розглянуто примусове переміщення як один із найбільш руйнівних наслідків змін клімату для людей, що свідчить про глибоку нерівність у нашому світі. Зазначається, що зміна клімату є визначальною кризою нашого часу, і її наслідки непропорційно впливають на людей, які перебувають у вразливих ситуаціях, наприклад ті, хто втік від війни та переслідування. Охарактеризовано переешкоди, що впливають на примусове повернення людей. Розглянуто та проаналізовано специфіку правового захисту кліматично переміщених осіб та запропоновані ознаки, за якими цих осіб можна такими вважати.

Ключові слова: права людини, зміна клімату, правовий захист, переміщені особи, біженці, внутрішньо-переміщені особи.

Дракохруст Т.

Права человека: изменение климата и принудительное перемещение

В статье рассмотрено принудительное перемещение как одно из наиболее разрушительных последствий измененный климата для людей и свидетельствующее о глубоком неравенстве в нашем мире. Отмечается, что изменение климата является определяющим кризисом в наше время, и его последствия непропорционально влияют на людей, находящихся в уязвимых ситуациях, например те, кто бежал от войны и преследования. Охарактеризованы препятствия, влияющие на принудительное возвращение людей. Рассмотрена и проанализирована специфика правовой защиты климатически перемещенных лиц и предложены признаки, по которым данные лица могут таковыми считаться.

Ключевые слова: права человека, изменение климата, правовая защита, перемещенные лица, беженцы, внутреннеперемещенные лица.

Drakokhrust T.

Human rights: climate change and forced displacement

Forced displacement is one of the most devastating effects of climate change on people and a sign of deep inequality in our world. Climate change is a defining crisis of our time, and its effects are disproportionately affecting people in vulnerable situations, such as those who have fled war and persecution.

In 2020 alone, more than 30 million displacements were caused by environmental catastrophes in the world. Most displaced persons remain within their home country. We believe that without proper response to climate change, more than 200 million people could be displaced by 2050. And this in turn will lead to an even higher level of statelessness, the number of refugees and internally displaced persons. European countries are actively working to address environmental migration. Prerequisites for this are climate change and various emergencies of both man-made and natural origin, which lead to the growth of migration processes and an increase in the number of environmental migrants.

However, due to the escalation of environmental migration, there is no strategy at international and national level to ensure the rights of environmental migrants. It is seen that it is within the framework of scientific cooperation that it is possible to draw attention to the problems of ecological migration and improve its solutions.

Therefore, first of all, it is important to develop a strategy at the doctrinal level to address the problems caused by environmental migration and to improve the interaction of national and international institutions in the field of protection of the rights of environmental migrants. In addition, the development of a strategy for managing environmental migration at the regulatory level will create a basis for the formation of a standard of environmental migrant rights as a vulnerable category of the population.

The development of relevant materials will be useful for legislators (in the process of improving legislation in the field of migration in general and environmental migration in particular), practitioners (persons who by virtue of their official duties interact with environmental migrants).

Key words: human rights, climate change, legal protection, displaced persons, refugees, internally displaced persons.

Постановка проблеми. Примусове переміщення – це один із найбільш руйнівних наслідків зміни клімату для людей, що свідчить про глибоку нерівність у нашому світі. Зміна клімату є визначальною кризою нашого часу, і її наслідки непропорційно впливають на людей, які перебувають у вразливих ситуаціях, наприклад ті, хто втік від війни та переслідування.

Тільки у 2020 р. понад 30 мільйонів переміщень були зумовлені екологічними факторами катастрофи. Більшість переміщених осіб залишаються в межах своєї рідної країни. На нашу думку, без належних заходів реагування на зміну клімату 200 млн осіб будуть примусово переміщеними до 2050 р. Це введе до виникнення ще більшого рівня безгромадянства, кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі питання примусового переміщення внаслідок кліматичних змін порушується у деяких міжнародно-правових документах та кількох наукових дослідженнях, що не мають комплексного характеру. Проблеми примусово переміщених осіб внаслідок кліматичних змін як вразливих категорій населення потребують фундаментальних науково-практичних досліджень. Фактично вивчалися тільки проблеми, що стосуються поняття «екологічний біженець» або «кліматичний біженець» такими науковцями як Вальтер Келін, Ніна Шрепфель, Гай Дж.Абела, Майкл Бротрагерд, Хесус Дж. Кваресмак, Райа Маттарак, Майкл Брзоска, Крістіан Фроліч, Майкл Бейне. У вітчизняній науці дослідженнями відповідних проблем займалися такі науковці, як О. А. Васянович, О. Ю. Сухарев, С. Ю. Чундак, І. В. Андел та ін.

Мета статті. З огляду на наведені міркування мета статті полягає в тому, щоб розглянути необхідність тлумачення ознак, які підлягають під розуміння поняття «кліматично переміщена особа» та довести необхідність подальшої правової підтримки цих осіб як підтримки зусиль у сфері розвитку країн, гуманітарної допомоги та міжнародного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кліматична криза – це також криза для людей. У найближчі десятиліття, оскільки екстремальні погодні явища (урагани, повені) частішають, а повільний початок кліматичної кризи руйнує громади (наприклад, посухи та підвищення рівня моря), все більше осіб будуть змушені покинути свої домівки.

Сьогодні 80% переміщених осіб походять із країн, які найбільш схильні до несприятливих наслідків зміни клімату. Крім того, зміна клімату все більше підживлює інші фактори переміщення, зокрема голод, конфлікти та економічний колапс. Важливо забезпечити доступ переміщених громад до чистих джерел енергії, адже 90% біженців, які живуть у сільській місцевості, не мають доступу до чистої та надійної енергії, що має вплив на їхнє здоров'я, освіту та засоби існування.

Більшість людей, переміщених через зміну клімату, є внутрішньо переміщеними особами (ВПО), це означає, що їм довелося покинути свої домівки, але залишитися в межах своїх країн. Проте зміна клімату може посилити конфлікт. Наприклад, у Сахелі, де температура підвищується набагато швидше, ніж у середньому по всьому світу – зменшення запасів води порушило засоби до існування місцевих пасторів і фермерів, що призвело до жорстоких зіткнень у регіоні Крайньої Півночі Камеруну через зменшення поставки води. В Афганістані почалася друга сильна посуха, тільки понад 600 000 людей були переміщені з їхніх осель протягом останнього року через економічний колапс, конфлікти та голод [1].

Тому в правовому полі це набуває вже зовсім іншого характеру, а саме: яким чином врегулювати статус таких осіб, якщо вони вже переміщуються за межі своєї країни приналежності, так як їхні країни не в стані повноцінно захистити їхні права, свободи та безпеку. Другий ефект зміни клімату – що і навіть пункти тимчасового перебування біженців потерпають, оскільки немає достатньо енергії, питної води та інших засобів для підтримки існування [2].

Зокрема, В. Келін та Н. Шрепфер наголошують, що одним із важливих питань, пов'язаних із вимушеною міграцією перед цими ризиками, є причинно-наслідковий характер його виникнення. Зміна клімату сама собою не може змусити людей переїхати. Рідше існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між зміною клімату та переміщенням; певні кліматичні явища, зокрема шторми, можуть викликати рух, зв'язок між штормами та зміною клімату не завжди легко встановити.

Навіть за наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку (наприклад, підвищення рівня моря, що викликає затоплення невеликих островів), переміщення часто є результатом поєднання кількох причин. Таким чином, взаємозв'язок між зміною клімату та переміщенням людей можна розглядати з двох абсолютно різних точок зору: по-перше, повільний початок змін клімату, а по-друге, негайні лиха, зокрема шторми.

Існує важливий тимчасовий елемент, притаманний кліматичній міграції. Якщо ця подія відносно короткочасна (наприклад, наслідки шторму), слід враховувати можливість виживання з руїни, щоб повернутися після того, як небезпека мине.

Келін і Шрєпфер виокремлюють три типи перешкод щодо примусового повернення людей за таких обставин:

1) правові бар'єри для повернення після закінчення екологічної кризи: будь-який примус до повернення (держава перебування може піддати особу значному ризику катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання);

2) реальні перешкоди: немає можливості відправити людей назад у країну (наприклад, відсутність аеропорти, дороги або інша критична інфраструктура);

3) гуманітарні перешкоди (відсутність місця для повернення людей, наявність перешкод з точки зору права людини з міркувань співчуття та гуманності через повернення людей назад).

За словами авторів, поки існує одна з трьох ситуацій, постраждалих потрібно класифікувати як примусово переміщених, які потребують захисту та допомоги з боку держави [3, с. 339–340].

Незважаючи на те, що кількість людей, які тікають із земель через наслідки зміни клімату, зростає, ні кліматичні біженці, ні екологічні мігранти та екологічно переміщені особи не визнаються міжнародним правом.

Їх не визнають відповідно до міжнародного права, оскільки не визнають згідно з Конвенцією про біженців 1951 р.

Конвенція про статус біженців 1951 р. є правовою базою, яка регулює тих, хто шукає притулку в іншій країні, а оскільки необхідно встановити переслідування, вона не може застосовуватися до екологічно переміщених осіб як таких [4].

Поряд із Женевською конвенцією, Спеціальна група з питань зміни клімату, створена Паризькою угодою, посилається на міграцію та мобільність людей щодо зміни клімату, а також на рекомендації щодо інтегрованих підходів для запобігання, мінімізації та вирішення проблем переміщення, пов'язаного з несприятливими наслідками зміни клімату. Але немає обґрунтованої термінології конкретно щодо кліматичних біженців [5].

Експерти попереджають, що для розгляду малих острівних і бідних країн, таких як Бангладеш, де більше 200 млн осіб мешкають нижче одного метра над рівнем моря, визначення кліматичної міграції або екологічно переміщених людей як частини міжнародних правил щодо біженців є нагальною проблемою, для вирішення якої необхідно вжити дієві заходи [6].

Під час саміту лідерів НАТО вперше обговорили боротьбу зі зміною клімату. Це дало зрозуміти світові нинішні небезпеки зміни клімату, особливо в найближчому майбутньому.

«НАТО підвищить рівень обізнаності, відстежуючи зміни клімату набагато ретельніше, а також інвестуватиме в кращі дослідження, обмін даними та аналіз. Це прискорить свою адаптацію, щоб продовжувати працювати в будь-яких умовах, включаючи екстремальну спеку та холод, підвищення рівня моря, і стихійні лиха», – зазначається у своєму порядку денному на 2030 рік [7].

Центральне питання щодо правового захисту тих, хто переміщується з причин, пов'язаних зі зміною клімату, стосується тимчасового обсягу цього захисту. Як далеко ми повинні дивитися в майбутнє, розглядаючи такі претензії щодо захисту? Чи достатньо знати, що через п'ять-десять років місце буде непридатним? Чи потрібен більш негайний ризик? Або час обов'язково є довільним критерієм?

У пошуках розумного порогу потрібно використовувати встановлені стандарти доказування в законі щодо біженців та прав людини. Для надання міжнародного захисту ст. 1 (А) (2) Конвенції про біженців вимагає, щоб біженець мав «обґрунтований страх бути переслідуваним», тоді як законодавство про права людини (HRL) захищає людей від депортації, якщо існує «реальний ризик» катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або свавілля, позбавлення життя під час видворення.

Особам, переміщеним через зміну клімату, буде важко продемонструвати, що вони відповідають стандарту «обґрунтованого страху» відповідно до Конвенції про біженців (МакАдам, с. 708).

Таким чином, заборона невисилання згідно з міжнародним правом людини та тест на «реальний ризик», розроблений у цьому контексті, набувають ще більшого значення.

Доктрина міжнародного права трактує, що «передбачувані наслідки» депортації є відповідним тимчасовим виміром для оцінювання «реального ризику» (наприклад, *Soering проти Сполученого Королівства*, п. 90). Якщо «реальний ризик» є розумно передбачуваним, особа буде захищена шляхом невисилання.

Це також відповідало б стандарту «обгрунтованого страху», який інтерпретується як вимагає «розумної можливості» або «реального шансу» (Хетевей, с. 113) переслідування. Обидва стандарти не вказують ні на конкретні часові рамки для реалізації ризику, ні на поняття неминучості. Вирішальний критерій полягає в тому, чи існує будь-який розумний сценарій, за якого особи зіткнулися з такими ризиками, що їх краще захистити від вислання [8].

Висновки. Таким чином, ті, хто переміщується через несприятливі наслідки зміни клімату, повинні продемонструвати, що вони втекли від «реального ризику» для свого життя або від нелюдських чи принизливих обставин. «Оцінка інтенсивності, тяжкості та характеру майбутньої шкоди, заснована на її передбачуваності у світлі обставин особи, є вирішальним фактором» (МакАдам та ін., с. 135).

Незважаючи на те, що HRCtee зробила «значне відкриття», розповсюдивши заборону вислання відповідно до статей 6 і 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1973 р. на осіб, переміщених через зміну клімату, їй все ще потрібно уточнити тимчасові рамки цього захисту.

Тим часом особливо важливо, щоб держави, які вже борються з реальними наслідками зміни клімату, захищали права людини своїх громадян за допомогою міжнародної спільноти. Зрештою, більшість осіб, переміщених через зміну клімату, переїжджають в межах однієї країни. Тому політики мають зосередитися не лише на пом'якшенні ризиків зміни клімату, а й на впровадженні розумної довгострокової міграційної політики та запланованого переселення особливо вразливих громад.

Список використаних джерел

1. Climate Change and Displacement Background Guide Challenge Topic № 2. URL: <https://www.unhcr.org/en-us/61a0fd4f4> (дата звернення: 05.02.2022).
2. Майбутнє землі: три сценарії глобального потепління. URL: <https://uabio.org/materials/9544/> (дата звернення: 05.02.2022).
3. Васянович О. А. Правове становище екологічних біженців як вразливої категорії населення, що потребують еколого-правової охорони. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 337–342.
4. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 05.02.2022).
5. Дракохруст Т. В. Правове забезпечення державної міграційної політики України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 416 с.
6. Vincent Chetail. Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198701170.003.0002.
7. Strategic Framework for Climate Action. URL: <https://www.unhcr.org/604a26d84/strategic-framework-for-climate-action> (дата звернення: 05.02.2022).
8. Spyridoula Katsoni, Jan-Phillip Graf. The Future of «Climate Refugees» in International Law, *Völkerrechtsblog*, 05.06.2021. DOI: 10.17176/20210605-123510-0.

References

1. *Climate Change and Displacement Background Guide Challenge Topic #2* (2021). Retrieved from: <https://www.unhcr.org/en-us/61a0fd4f4> [in English].
2. *Majbutnye zemli: try scenariyi globalnogo poteplinnya* [The future of the earth: three scenarios of global warming] (2021). Retrieved from <https://uabio.org/materials/9544/> [in Ukrainian].
3. Vasianovych, O. A. (2020). *Pravove stanovyshhe ekologichnyx bizhenciv yak vrazlyvoyi kategorii naseleennya, shho potrebuyut ekologo-pravovoi ohorony* [Legal status of environmental refugees as a vulnerable category of the population in need of environmental and legal protection]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, 4, 337-342 [in Ukrainian].
4. *Konvenciya pro status bizhenciv 1951 r.* Retrieved from https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text [in Ukrainian].
5. *Drakokhrust, T. V. (2020). Pravove zabezpechennya derzhavnoyi migracijnoyi polityky Ukrayiny* [Legal support of the state migration policy of Ukraine]: monography. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
6. Vincent Chetail (2016). *Are Refugee Rights Human Rights? An Unorthodox Questioning of the Relations between Refugee Law and Human Rights Law*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2147763 [in English].
7. *Strategic Framework for Climate Action*. Retrieved from <https://www.unhcr.org/604a26d84/strategic-framework-for-climate-action> [in English].

8. Spyridoula Katsoni Jan-Phillip Graf (2021). *The Future of «Climate Refugees» in International Law*, *Völkerrechtsblog*. Retrieved from: <https://voelkerrechtsblog.org/the-future-of-climate-refugees-in-international-law/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2022.